

*Будь успішним/успішною,
спілкуючись українською!
Стань компетентним мовцем!*

*Підготувала
Ольга Підручняк,
учитель-методист,
учитель української
мови та літератури
Тернопільської
класичної гімназії*

Добре тому жити, хто вміє говорити.
Народна мудрість

Правильно й чисто говорити своєю мовою може кожен, аби тільки було бажання.
Борис Антоненко-Давидович

СПОСТЕРІГАЙ І МІРКУЙ

Прочитай уривок із вірша.

Дивлюсь, аж **світає**.
Край неба **палає**,
Соловейко в темнім **гаї**
Сонце **зустрічає**... (Тарас Шевченко).

Скільки звуків позначають підкреслені літери в останніх словах поетичних рядків?
Чи однаковою буде кількість звуків і букв у виділених словах? Чому?
Чи однакова кількість звуків у мові і кількість букв українського алфавіту?

СПОСТЕРІГАЙ І МІРКУЙ

Як визначити корінь слова?

Яка різниця між спільнокореновими словами і формами слова?

СПОСТЕРІГАЙ І МІРКУЙ

Прочитай, яку роль відіграють слова в мові. Запропонуй свої варіанти.

називають предмет, дію, ознаку

слугують засобом спілкування, пізнання, впливу

є засобом художнього вираження

із них будують речення і словосполучення

Чи слово має лише одне лексичне значення?
Як пояснити лексичне значення слова?

СПОСТЕРІГАЙ І МІРКУЙ

Синоніми дають змогу:

- ✓ точніше висловити думку;
- ✓ уникнути повторів;
- ✓ зв'язати речення в тексті;
- ✓ зробити мовлення виразним, образним;
- ✓ збагатити словниковий запас.

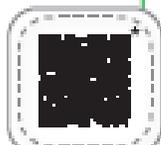
Які слова називають синонімами?

До якої частини мови можуть належати слова синонімічного ряду?

БУДЬ У ТЕМІ

Омоніми — слова, які однаково звучать і пишуться, але мають різне значення (слова-двійники).

Словник омонімів за QR-кодом.

* <https://svitslova.com/sloynyk-omonimiv.html>

Явище омонімії — результат **випадкового збігу звучання**. За значенням два слова-омоніми не мають нічого спільного. Наприклад: лайка (назва породи собак) — лайка (сварка), літній (теплий, який використовують улітку) — літній (немолодий), повставати (заперечувати проти когось, чогось) — повставати (піднятися з місць). Омоніми належать до **тієї самої частини мови**.

Омоніми використовують у художній літературі, у розмовно-побутовому мовленні. Ними послуговуються для створення дотепних висловів, каламбурів.

Каламбур — гра слів.

! Був холодний місяць лютий.
Лис ходив голодний, лютий.
Галина Чорнобицька

Порада Юрася

Необхідно бути обережним у слововживанні, бо в деяких випадках омонімія може призвести до перекручення змісту висловлення, наприклад:

Сьогодні футболісти покинули поле без голів.

БУДЬ У ТЕМІ

Уживання **у — в, і — й, з (зі, зо)** в українській мові залежить від звукового оточення.

Уживаємо:

у — і			
на початку речення, після паузи (<i>І сонце, і небо радіють. У матері спитай.</i>)			
між приголосними (м'яч у кошику, ліс і степ)			
й — в	в	у	і
між голосними (красива й охайна, рибка в акваріумі)	перед голосним на початку речення (В Одесі тепло.)	перед в-, ф-, кв-, льв-, цв-, хв-, св-, тв-, дв- (описано у творі)	перед й, я, є, ї, ю (Іван і Юрій)
перед приголосним	після приголосного	перед й, я, є, ї, ю на початку речення (ю.)	при зіставленні понять (добро і зло)

Увага! Префікси

по-, над-, роз-, без-, через-, під-, від-, на-, об-,
воз-, з-, с-, пре-, при-, прі-, не-, ні- тощо.

Для різних частин мови
використовуємо різні **суфікси**

- * **іменники**: -к-, -ок-, -ар-, -ець-, -ник-, -ин-, -иц-, -тель-, -ист-,
-іст тощо;
- * **прикметники**: -ав-, -яв-, -еньк-, -ов-, -ев-, -єв-, -цьк-,
-зьк-, -ськ- тощо;
- * **дієслова**: -и-, -а-, -ува-, -юва-, -ну- тощо.
- * **прислівники**: -о-, -і-, -у тощо.

зо

з числівниками
(**зо** три яблука)

441

Заміни неввічливі звертання на ввічливі.

Зразок. Хлопче, чого зупинився?

1. Гей ти, чого зупинився? 2. Іди-носюди, мала. 3. Тьотя, а де тут морозиво продають? 4. Машка, ти де? 5. Шановний, почекайте! 6. Дорогенька, дайте квиток!

Порада Юрася

Зверталися до людей, уживаючи вигуки, прикметники, займенники, прізвиська, спотворені імена, неввічливо.

385

Спиши текст, виправивши пунктуаційні помилки. Усно продовж текст міркуваннями про свою майбутню професію та її користь для суспільства.

Мрія — велика сила? Вона підкорює простір і час? Дитяча мрія вибрати корисну для суспільства професію — це справжній рушій прогресу... Країна, яка не має мрійників, не має майбутнього...

Такприємно мріяти? А щеприємніше — бачити результат свої мрій і пишатися досягненнями... Знайти свій

шлях у житті не просто, але шукати треба... Саме тому настав час мріяти?! (За О. Возною).

349

Знайди помилки в будові поданих словосполучень. Запиши словосполучення правильно.

Вибачте мене, старший по віку, сталося із-за неухважності, зошит по математиці, дякую тебе, хворий грипом, відповідно з записом, згідно наказу.

Порада Юрася

У цих словосполученнях неправильно вжито форму залежних слів. Таку помилку називають граматичною і позначають на берегах літерою Г.

84

Відредагуй подані речення, укажи вид лексичних помилок.

1. Ластів'яча отара знялась і полетіла. 2. Я записав у блокнот адрес нового знайомого. 3. Уже скінчилися патрони, вже затупились шаблі, а козаки продовжували стримувати батальйон татар. 4. Попередити хворобу легше, ніж потім її лічити. 5. Я рахую, ти правий. 6. Класним керівником нашого класу являється Ірина Миколаївна. 7. Ё

78

Відредагуй випадки неправильного вживання паронімів. Поясни причини таких помилок. Запиши відредаговані речення.

Ми одержали завдання на літніх канікулах зібрати гербарій болотистих трав. Поранена рука була надзвичайно болісна. На майданчик, де споруджують школу, привезли будівничі матеріали. Декілька століть тривав визвольний рух в Україні. У класі складено виховані заходи на перше півріччя. У місті побудували лікарню на 150 лікарських ліжок.

7

Гра «Ситуація з життя». Уяви, що тебе запросили взяти участь у теле- чи радіопередачі про українську мову. Підготуй невеликий виступ, скориставшись підказкою від Юрася.

Підказка від Юрася

Українська мова налічує близько 256 тисяч слів. Найбільше слів у ній починається на літеру **П**, а найменш уживана — **Ф**. За лексичним запасом найбільш близькими до української мови є білоруська (84 %), польська (70 %) та сє. В українській мові, на відміну від інших східн- мов, іменник має 7 відмінків, один із яких — **н** у світі українською володіють від 41 до 45 м а рідною мовою її називають понад 37 мільйонів

175

Гра «Третій зайвий». Знайди в кожному з рядків слово, у якому немає жодного м'якого звука. Випиши ці слова. З останніх літер склади назву українського народного музичного інструмента.

- А** килимок, молодець, кришталь
- Б** сталь, ведмідь, щиро
- В** погляд, гриб, лялька
- Г** лаз, тюлень, шлях
- Ґ** кома, коваль, герой

165

Гра «Чарівний квадрат». однокласницями, хто швид слова, якими можна заповн

Зразок. Квадрат № 1. Ситро, ворта, краса, сівба, право.

с	и	т	р	о			с					с
в	а	р	т	а			л					о
а	с	а					а					н
в	б	а					в					ц
а	в	о					а					е

234

Гра «Хто куди поїхав?». Позмагайся з однокласниками / однокласницями, хто швидше добере з довідки й запише всі можливі правильні варіанти продовження речень.

Ростислав поїхав у/в Мирослава поїхала в/у

Довідка. Авдіївка, Вінниця, Волочиськ, Ірпінь, Ічня, Львів, Ужгород, Умань, Свалява, Святогірськ, Обухів, Одеса, Острог, Фастів, Феодосія.

198

Гра «Три по три». Виконай завдання разом із групою. Група з трьох осіб, користуючись пам'яткою «Фонетичний розбір слова» на сторінках 130–131, має зробити письмовий фонетичний розбір трьох слів. Кожен із учасників / учасниць робить розбір одного слова й перевіряє дві роботи учасників / учасниць групи. Правильно зроблений розбір оцінюють п'ятьма балами. За кожну помилку оцінку знижують на один бал. Виграє група, яка першою набере найбільшу кількість балів.

1. Зіскочу, сітка, щось.
2. Утікач, життя, засипати.
3. Засипатися, буття, тітка.
4. Чисто, дописати, щось.
5. Тече, спік, кісник.

160

Гра «Комплімент». Кожен учень / учениця має сказати однокласнику / однокласниці комплімент*, використовуючи префікс **пре-**.

Зразок. Ти дуже добрий — предобрий.

* *Комплімент* — це особлива форма похвали, приємні слова.

186

Гра «Шифрувальники». Спробуй розшифрувати слова й відтворити речення, користуючись алфавітом на сторінці 123. Розшифровані слова запиши, розташувавши за алфавітом.

1. 24-15-21-1-13-18-1 найдорожча у світі.
2. 17-1-17-1 дарує 9-11-23-23-33.
3. 33 16-32-2-16-32 свою землю.

384 **Творче завдання.** Склади й запиши у формі спонукальних окличних і неокличних речень поради, як стати успішним учнем / ученицею. Уживання розділових знаків прокоментуй. Розмісти текст (5–7 речень) у соцмережах.

450 **Творче завдання.** Склади рекламу свого міста (села), використовуючи речення зі вставними словами.

419 **Творче завдання.** Склади й запиши висловлення про спілкування з однолітками, використовуючи опорні словосполучення.

Опорні словосполучення. Говорити ввічливо, слухати уважно, ставитися з повагою, виявляти зацікавленість.

48 **Творче завдання.** Прочитай слова. З'ясуй, які риси характеру з перелічених притаманні твоєму другові / подрузі. Усно склади з цими словами текст (5–6 речень).

Дисциплінований, чесний, увічливий, мужній, сміливий, наполегливий, допитливий, цікавий, життєлюбний, щирий, хвастливий, зібраний, заздрісний.

476 **Робота в парах.** Разом з однокласником / однокласницею розгляньте малюнок, складіть і розіграйте діалог за малюнком.

Опорні слова. Влітку, похід, краєвид, літній табір, відпочинок, наплічник, екскурсія, група, враження, друзі.

148 **Творче завдання.** Склади й запиши невеликий текст (5–6 речень) на тему «Роль роботів у нашому житті», використовуючи слова з префіксами *над-, під-, від-, роз-, без-*.

Робот — це автоматичний пристрій, призначений для виконання виробничих та інших операцій, які зазвичай виконувала людина.

Префікси *над-, під-, від-, перед-, понад-, од-* завжди пишемо з буквою *д* (*відпочити, підписати*).

103 Склади меню з десяти страв, використавши незмінні іменники. Із трьома з них (на вибір) склади речення.

ПРИГАДАЙ І ПОВТОРИ

Словосполучення	Що таке словосполучення? Яка будова словосполучень? Як розрізнити словосполучення і речення?	Чи будь-які два слова утворюють словосполучення? Чому підмет і присудок не можуть бути словосполученням?
Речення	Що таке речення? Які бувають речення за метою висловлювання? Які бувають речення за емоційним забарвленням? Що таке пунктуаційна помилка?	Навіщо потрібні розділові знаки?
Члени речення	Які є члени речення? Що таке підмет? Що таке присудок? Що таке означення? Що таке обставина? Що таке додаток?	Чому підмет і присудок названо головними членами речення, а інші — другорядними? Який із членів речення, на твою думку, найбільш важливий?

ЗА КРОК ДО ПЕРЕМОГИ

1. Словосполучення є в кожному рядку, **окрім**

А весняні квіти, дарую квіти
Б тане сніг, коло озера
В сонячний день, бачу сонце
Г весела пригода, весело сміється

2. Жодного другорядного члена немає в реченні

А Акація цвіте (*Л. Костенко*).
Б Розцвіла в долині червона калина (*Т. Шевченко*).
В Сила рідного слова чаруюча й магічна (*Д. Павличко*).
Г Лунає глибокий, м'який звук (*А. Коваль*).

3. Один головний член має речення

А Лось обтрушував з себе вод
Б Учитель глянув на дітей (*Б. Гр*
В Контактний центр працює ц
Г Слухаймо рідне слово душе

4. Неправильно підкреслено головні

А Сигле білий лалатий сніг.
Б Тихо спливає день.
В Весняна крига зрадлива.
Г Ми напнемо червоні вітрила

5. Спонукальне речення подано в у

А Не зловживайте загальними
Б Любіть землю! Любіть праць
В Друзі, зачекайте на путі! (*В.*
Г Далеко мужній сокіл залетів

6. Увічливо сформульовано відмову

А Чого це маю робити я?
В Сам роби!

7. Одне означення вжито в реченні

А Ми будемо свою незалежну державу.
Б Відкриваю для себе молоду, сильну Україну.
В Поволі голос оповідача затихає.
Г Горда, вільна, незалежна наша країна.

8. Одну обставину вжито в реченні

А Солодко витьохкує соловей у садку.
Б Рясно вродили груші.
В Край дороги буйно цвіли вишні.
Г На квітах задумливо блищала роса.

9. Додатка немає в реченні

А Поволі, вдумливо читаю рядок за рядком.
Б Хлопець працював удома.
В Він мав таємну мрію.
Г Люди завжди любитимуть музику.

10. Склади й запиши речення за схемою

11. Підкресли головні і другорядні члени в поданому реченні.

З батьківської хати розпочиналося пізнання світу.

ський, ро..хитати, ..чорніти, ..пробувати, ро..танути, пр..пнути, пр..довгий.

10. Редагування. Прочитай. Чому текст складений невдало? Якими словами зловживає* автор? Запиши текст правильно, поясни помилки.

Будинок, побудований у центрі нового будівельного майданчика, був нижчий за інші. Напевно, будівельники не подумали про те, який вигляд він матиме поряд з іншими будівлями. А забудовувати територію треба так, щоб потім не довелося добудовувати чи перебудовувати.

11. Самодиктант. Спиши текст, уставляючи потрібні букви.

Пізнаю і творю себе

Цінний життєвий досвід показує: якщо ти ..брався досягти м..ти, р..зультат там буде пр..успішний, де праця в будь-якому віці пр..кладається до пр..родних здібностей. Але макс..мально ро..крити закладене в тобі можна лише пр..великим прац..любством. Його треба виховати в собі тільки самому, щоб навчитися перемагати, поламати нехоть і слабкість.

Пізнавши свої здібності, навчися бути мужнім і витр..валим у їх використанні (*В. Тимченко*).

* Зловживати — користуватися чим-небудь у більшій, ніж належить, кількості.

Прочитай текст.

Світ оголошує війну пластиковому сміттю

Ще 100 років тому люди навіть не могли уявити, що таке батарейка, дискета, фломастер, навіть пластиковий пакет. А сьогодні саме ці пакети називають найбільш згубним винаходом людства. Пригадай, як щоразу в магазині майже кожен товар кладуть в окремий пакет, і уяви, скільки їх щодня потрапляє до смітника в тебе вдома, у місті, на планеті...

У Тихому океані вже утворився цілий острів із пластикового сміття, площа якого дорівнює площі України. Від нього щороку гине близько 100 тисяч морських тварин!

Такі країни, як Австралія, Тайвань, Сінгапур, Індія, Італія, заборонили використовувати та ввозити на їхню територію пластикові пакети.

Музиканти популярної в Україні групи «Крихітка» розробили проект «Торба — природі». Вони закликають усіх українців користуватися для покупок екоторбою — сумкою багаторазового використання. Якщо кожен із нас приєднається до цієї акції, то наша країна стане набагато чистішою (за О. Пометун).

Завдання і запитання

- Як ти розумієш заголовок тексту?
- Чому пластикові пакети сьогодні називають згубним винаходом людства? Чи часто ти використовуєш пластикові пакети в щоденному житті?
- Слова *використання, музикант, сміття, пластиковий, згубний, щодня, планета* розбери за будовою.
- Випиши з тексту по п'ять слів із суфіксами, із префіксами та суфіксами, познач їх.
- Поміркуйте разом з однокласниками над проектом «Врятуймо планету від сміття», складіть план його виконання.

Прочитай тексти.

А. Перлина українського бароко

Андріївська церква — одна з найвідоміших барокових пам'яток України. Її звели ще в 1767 році за проектом відомого архітектора Бартоломео Ра:

Споруда має урочистий виглядний храм з чотирма вежами. Веркольору з багатьма позолоченими біло-блакитні, з витонченим ліпленн:

Приміщення церкви — світле т прикрашене витворами мистецтва. 39 високохудожніх ікон XVIII столітт ментальна композиція храму — к: «Проповідь Апостола Андрія».

За В. Черво

Б. Зображення Шевченка?

Коли реставрували картину Платона Бориспольця «Проповідь Андрія Первозваного», то звернули увагу на схожість одного з персонажів з образом Тараса Шевченка. Цю картину автор подарував на сторіччя освячення Андріївської церкви 150 років тому. Мистецтвознавці дійшли висновку, що на полотні зображений саме Тарас Шевченко, хоча письмових свідчень автора картини чи інших неспростовних документальних доказів про це нема (Р. Іванова).

В. Чекаємо на вас!

Музей «Андріївська церква» перенесе вас у чарівний світ архітектури бароко! Замовте екскурсію — і ви зможете не тільки помилуватися чудовим внутрішнім убранням унікальної церкви, а й довідатися про її історію! Чекаємо на вас! (Р. Іванова).

Завдання і запитання

- Випиши з текстів незнайомі слова і довідайся про їхні лексичні значення за тлумачним словником або в учителя / учительки. Уклади мінісловник із цих слів.
- Який із текстів рекламує послуги екскурсіводів?
- У якому з текстів висунуто гіпотезу (припущення)?
- Який із текстів містить опис архітектурної пам'ятки?
- Випиши з тексту А ключові словосполучення, перекажи текст за виписаними словосполученнями.
- Чи зміниться розуміння тексту Б, якщо в заголовку не поставити знак питання?
- Чому в тексті В усі речення окличні?
- Визнач вид виділених речень за метою висловлювання та за емоційним забарвленням.

! розмовляти українською мовою

! приймати гостей
! вірний друг

брати участь
правильний результат

! будь-який предмет, любий друг

! пишу́ на [д о́ с' ц' і]
! прочитав у [к н и з' ц' і]

Правильно вживай пароніми

наго́да (гарна нагода зустрітись, сказати при нагоді, скористатися нагодою, випала нагода сходити в ...)

! приго́да (дорожньо-транспортна пригода, романтична пригода, пригода сталася поблизу..., стати комусь у пригоді)

! корисний, запитання, разом

! навчатися музики (мови, математики)

! Україна. Слово *Вкраїна* вживають лише в поетичних текстах.

428 Склади й запиши речення з однорідними членами за поданими схемами.

1. O, O, O.

2. O, a O.

5. O i O.

3. O, i O, i O.

4. i O, i O, i O.

429 Відредагуй речення з однорідними членами.

1. Ми любимо Київ і гуляти його вулицями. 2. Мені подобається мультфільм про Котигорошка та його друзів. 3. У бабусі часто бувають гості і дід Михайло. 4. Ми любимо і пишаємося своїми батьками. 5. Джим — собака з хорошим характером і великою кісткою в зубах.

Підказка від Квітки

Не можуть бути однорідні членами: 1) дієслово й імені (реч. 1); 2) дієслова, які керують різними відмінками іменни (реч. 4); 3) іменники, що наважують щось несумісне: части від цілого і ціле (реч. 3), узяв конкретне (реч. 5).

430 Склади й запиши речення з однорідними членами за поданими схемами, користуючись довідкою.

1) ▲ : O, O, O; 2) O, O, O — ▲.

Довідка. День Незалежності України, День Конституції України, День Соборності України; Вернідуб, Вернигора, Крутивус; казки, прислів'я, загадки; смартфон, планшет, ноутбук.

431 Прочитай. Випиши речення з однорідними членами. Поясни вживання розділових знаків.

Раз на рік я приїжджаю в гості. У цей день час летить, мов шалений. Не встигає прабабуня показати мені своє господарство: ягоди, гриби, фрукти, овочі, — як час повертатися додому. А я ще навіть з її сусідами не

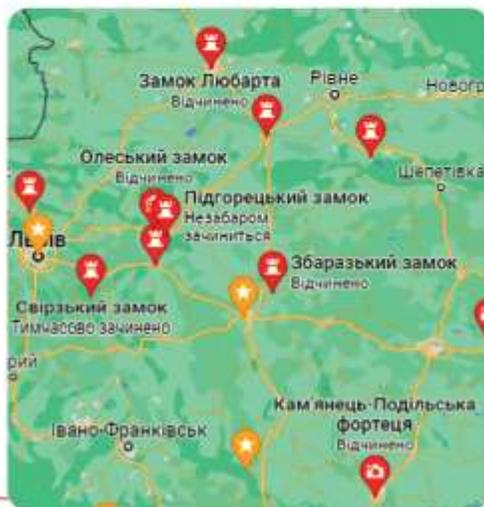
познайомилася. Сусідами прабабуня називає ведмедів, лисиць, вовків, лосів і коней...

Настає вечір. Тато плескає по плечу, мовляв, час прощатися. Я цілую прабабуню та сідаю в машину. Дівка рушає. Озираюся. Прабабуня стоїть у блакитній посеред дороги й махає рукою. Віддаляючись, стаю на цяточку. На квітку барвінку посеред лісу. У зазирають сусіди: лисиці, ведмеді, вовки, лосі, коні. І весь барбарис, весь барвінок лісу цвіте для

С.

432 Виконай завдання на основі графічних зображень.

1. Розглянь позначки на фрагменті гугл-карти й у яких замках ти хотів би / хотіла б побувати.

2. Розглянь зображення й вибери предмети, які ти узяв би / узяла б із собою на екскурсію, а від чого відмовився б / відмовилася б.

3. Поміркуй, з ким ти хотів би / хотіла б поїхати на екскурсію.

4. За результатами виконання завдань склади й запиши речення з однорідними членами, використавши опорні речення та частини речень.

Опорні речення та частини речень. В Україні є місто, куди можна було б поїхати на екскурсію. Я хотів би / хотіла б побувати в/у... На екскурсію я взяв би / узяла б із собою... Гадаю, мені не знадобляться... Я хотів би / хотіла б, щоб зі мною подорожували...

433 Спиши речення. Постав розділові знаки.

1. З кубиків лего можна виготовити багато корисних речей: підставки для пультів, контейнери для ключів, декорації в акваріум, картини, новорічні прикраси.
2. І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинства й розлука й твоя материнська любов (А. Малишко).
3. Дівоче вбрання і козацька люлька, топирець і спинка саней, бабусина скриня і мисник* на стіні вишитий рушник і звичайний віконний наличник** будь-яка річ під рукою невідомого художника чи художниці ставала витвором мистецтва (Т. Шевчук).

* Мисник — полиця для посуду.

** Налічник — накладна планка, що обрамляє вікна або двері.

434 Прочитай текст.

Історія — це не набір фактів і дат. Це безперервний процес, який не зупиняється ані на мить.

Князь Володимир Великий заклав міцний фундамент для розвитку держави, науки і культури. Він заснував школи, бібліотеки, уклав перше законодавство. За Володимира Русь почала карбувати власні монети: золоті і срібні. Іноземні гроші міряли на вагу, а мірою була гривня. У містах розвивалося ремісництво і торгівля. Русь залишила багато архітектурних та писемних пам'яток.

Вчися пишати своїми предками — і нащадки пишати будуть тобою (Брати Капранови).

Завдання і запитання

- Про що йдеться? Яка основна думка тексту? Добери заголовок до тексту.
- Випиши речення, в яких ужито однорідні члени.
- Перебудуй виділене речення так, щоб перед узагальнювальним словом треба було ставити тире.
- Що ти знаєш про минуле України? Дай письмову відповідь трьома реченнями з однорідними членами.